

Bog anmeldelse: Naturhistorier fra bæk og å

Bog anmeldelse:

Bent Lauge Madsen. Naturhistorier fra bæk og å. Forlaget Epsilon, 250 kr.

Af Peter Wiberg-Larsen (PhD emeritus,
Bioscience, Aarhus Universitet)

”Lauge”, der er kendt i vide kredse, har i sit livs efterår skrevet en mangesidig – i mere end én forstand – bog om de utallige interessante historier, der knytter sig til dyr (og planter) i vore ferske vande.

Inden jeg – på redaktørens opfordring – gik i gang med denne anmeldelse, måtte jeg overveje inhabilitet. For naturligvis kender jeg Lauge – ret godt endda (på den gode måde) men uden at være i ”inderkredsen”. Min konklusion blev dog, at jeg ikke er inhabil, men i stand til at være objektiv. Lauge skriver i sit forord, at bogens sigte er at fortælle andres og selvoplevede naturhistorier om venner og bekendte i bæk og å – de små dyr. Og det er ret dækkende. Der er få henvisninger til de ødelæggelser, som dyrenes levesteder har været udsat for i tidens løb. Det kunne ellers have været fristende for en mangeårig beskytter af vandløbene, men det har han bevidst valgt fra. Og selvom det primært handler om dyr i vandløb, er der også mange historier om dyr (og planter) fra søer og damme, hvilket viser Lauges store bredde. Titlen kunne derfor ligeså godt have været ”Naturhistorier fra de ferske vande”.

Der er 6 hovedkapitler, som ikke nødvendigvis hænger tæt sammen. Hvert kapitel er inddelt i afsnit eller historier. Disse historier dækker næsten alle tænkelige aspekter af dyrenes liv: valg af levested, hvordan og hvad spiser de, hvordan får de ilt nok, hvordan parrer de sig, og hvordan klarer de sig i det strømmende vand? – bare for at nævne nogle temaer. Alle historier er fængende læsning. Jeg læste bogen i ét stræk, fordi jeg fik en stram deadline af redaktøren. Mindre doser kan dog anbefales, fordi historierne ofte er ret ordrigt fortalt og ind imellem fagligt svære. Så indtagelse af stoffet i mindre portioner vil øge nydelsen. Det øger også chancen for, at de mange gode historier ”bundfældes” og giver anledning til eftertanke; også at de efterprøves ude i naturen eller hjemme (med hjembragte dyr i et akvarium).

Historierne er i vid udstrækning et

resultat af Lauges ustyrlige nysgerrighed. Han er i sandhed en gudbenådet naturhistoriker, for hvem enkle eller sindrige eksperimenter er helt naturlige. Dét kombineret med evnen til at observere fænomener, få idéer eller stille spørgsmål – hypoteser – og teste dem, har ført til grundlaget for adskillige gode historier. Lauge har samtidig nydt godt af gode hjælpere. Han er et geni til at få hjælp til fremstilling af udstyr, indsamling af data eller behandling af samme. Det lægger han absolut ikke skjul på. Og hans kontakter med fremragende forskere i den vide verden synes næsten ubegrænsede. Kontakterne har strakt sig over mange årtier (tænk at han har kendt så mange af de koryfæer, som jeg selv kun har læst om). I det hele taget er en af hans styrker at kunne ”gå i folk med træsko på”. Kunsten at kunne lytte og lade sig rette fremgår også af bogen. Det er kendetegnende, at alle der har ydet hjælp, har fået passende kredit.

Når det er sagt, står mange historier på skuldrene af andre. Det er også en stor

styrke. Ikke mindst de talrige tilfælde, hvor ”nye” opdagelser viser sig ikke at være så nye endda. Lauge har virkelig været dybt nede i litteraturen og hentet ”guld” op. Jeg er helt enig i den store anerkendelse, som Lauge tildeler de tidlige danske naturhistorikere, som typisk var selv lærte. Disse er i dag næppe kendt ud over en snæver kreds. Det er derimod C. Wesenberg-Lund, som flittigt bliver citeret. Men der er også glimrende omtale af fremtrædende pionerer inden for dansk fysiologisk forskning. I det hele taget er Lauge virkelig belæst, hvilket mange citater fra skønlitteraturen vidner om. Disse passes fint ind i bogens koncept. Bogens indhold får naturligvis én til at overveje, hvem målgruppen er. Forfatteren tror og håber selv, at den folkelige og politiske interesse for naturen – og i dette tilfælde vandløbsnaturen – afhænger af de gode naturhistorier om livet derude. Jeg er helt enig. Spørgsmålet er så, om det vil lykkes med denne bog.

Bogen er virkelig lækkert layoutet.

2.33. Den store vandkalve, Dytiscus.

flere smukke, levende vandkalve end højest nødvendigt i Wesenberg-Lund nærhed. Det var galt nok, at Krogh havde lokket Wesenberg-Lund til at skære et vindue i en vandkalve (s. 176).

For det andet var Ege skolet i Kroghs læresætninger: *I to Dage gøres og offentliggøres for mange Forsøg og Lagtagelser, og anvendes for lidt Tankarbejde på dem.* Den opsang gav han deltagerne, da han holdt plenarforedraget på fysiologernes verdenskongres 1929 på Harvard Universitetet. Selv sparede han på det antal forsøg han udførte, og han fandt det nyttesløst, når der var forskere, som udførte halvtreds identiske forsøg, der viste nøjagtigt det samme, hvor færre og mere afgørende forsøg, foretaget under mere varierende betingelser, ville have tegnet et mere fuldkomment billede.

116

I stedet for at punktere flere vandkalve, brugte Ege lidt "tankarbejde" og lavede et nyt, ikke så brutalt forsøg. Hvis vandkalven ånder med luften under dækvingerne, så vil iltholdet heri svinde og indholdet af kuldioxid stige. Med et blidt tryk på en vandkalve, der lige havde fornyet luften under dækvingerne, slap han en luftboble ind i Kroghs "mikrotonometer". Med Eges ord ... *er metoden så yderst simpel.* Sammensætningen i den friske luftboble var 2,8% kuldioxid og 19,4% ilt, resten er kvælstof. Så klemte han en luftboble ud af vandkalven, efter den havde været under vandet 5 minutter. Nu var der 2,9% kuldioxid og 3% ilt. Iltten var brugt.

Ege slog således fast at lufttommen under dækvingerne er en slags dykkerflaske som vandkalven kan hente ilt fra: *Det er nemlig helt umuligt at give en anden forklaring på disse analyseresultater forklaring end den at dyret under sit ophold i vandets indånder og udånder fra og ind i det luftfyldte hulrum ... som der står (på engelsk), i det manuskript, han sendte i 1915, men som først blev trykt i 1918.*

Ege-effekten

Er par dages velovervejede eksperimenter havde afløst års snak og kævl. Men Ege var slet ikke færdig med vandkalvenes gåder. Nu vidste han, hvor meget ilt vandkalven brugte,

2.34. Rygsvømmeren henter luft ved overfladen.

Faksimiletryk af to af den gennemillustrerede bogs sider..

Uanset mine kritikpunkter tøver jeg ikke med at anbefale enhver naturinteresseret at købe og læse bogen. Den bør være pligt-læsning for alle, der beskæftiger sig med formidling af (vandløbs)naturen. Til gengæld vil den næppe blive læst i større stil uden for denne snævre kreds. Men de, som har læst bogen, kan passende – når lejlighed byder sig – genfortælle naturhistorierne til politikere og andre beslutningstagere, så der kan skabes større bevågenhed hos disse om bevarelse og forbedring af vores sparsomme naturværdier: der er brug for en modvægt til de kolde økonomiske overvejelser og erhvervsinteresser, der fylder alt for meget. Måske kan historierne endda medvirke til at opfylde Lauges vision om større sammenhængende og velfungerende vandløbssystemer, fra de små bække til den større "flod". Det er vigtigt i en tid, hvor de mindste og i det magtfulde jordbrugs øjne forhadte vandløb har alt for få venner. Lad os blive i håbet.

Billedmaterialet (der er fremragende – og ofte skyldes forfatteren selv) fylder ca. det halve, og teksten er let læselig med ofte korte sætninger. Længere sætninger er der dog også, ind imellem med en for mig usædvanlig tegnsætning og udeladelse af "at"-er. Fagligt er bogen – så vidt min viden rækker – stort set i orden. De faglige mangler er få. Fx er jeg ikke overbevist af historierne med fokus på relikter og kolde vandløb (til forklaring af mange arters udbredelsesmønstre). Det er ikke noget nemt felt, og en test af hypoteserne kunne være frugtbar. Jeg savner også et lidt bredere udsyn i nogle af hypoteserne. Fx var det oplagt at perspektivere danske eksempler ved at inddrage nærtstående arter med åbenlyst samme levevis (fx i historien om *Philopotamus*' udnyttelse af opløst organisk stof). Der er også nogle ret besynderlige hypoteser om betydningen af antirefleks øjne hos "natflyvende" vårfluer, som ikke flugter med ditto hos andre insektgrupper i bogen. Det undrer mig desuden, at der skulle være stor diskussion om den overordnede betydning af de bærbare huse hos vårfluer (forsvar imod at blive ædt). Til gengæld er det fint, at historierne om opstrømsflugt er gjort mere nuancerede end tidligere beskrevet af forfatteren. I småtingsafdelingen – men alligevel (fordi folk hæfter sig ved de enkle "regler") – er det forkert, at to haletråde blandt voksne døgnfluer kun findes hos slægten *Cloeon*. Der er flere andre fejl, men det skal retfærdigvis siges, at ingen – heller ikke Lauge

– kan være inde i alle detaljer eller kende al litteratur.

Desværre skæmmes bogen af for mange typografiske fejl (fejlstavning, manglende eller gentagne ord). Der er også enkelte faglige fejl (figur 1.52 viser *Sialis lutaria* (♂) – ikke døgnfluen *Leptophlebia*). Hvorfor er der ikke læst ordentlig korrektur på så fin en bog?

Andre gæster ved åen

Styltflue i tranedans

En sommerdag, mens jeg lå i Flynder Å og kiggede på, hvordan pragtnymfernes hanner sloges om pladserne og prøvede at imponere hunnerne, opdagede jeg det samme i meget mindre udgave. Inde ved bredden i en lille, solbeskinnert plantee for en flok meget små fluer rundt i en vild jagt. De løb rundt på vandoverfladen og på planterne, højt hævet på de lange ben. Deraf kommer vel navnet styltfluer, der har det skrækelige latinske navn *Pocilobethrus*. Af og til så jeg nogle dem sætte fra vandoverfladen lodret op som fra en katapult og flyve væk.

5.65. To hanner kæmper om hunnerne og om pladsen.

5.66. Styltfluerne har lange "græshoppeben". Iser lårets endestykke (trochanter) er meget lang og kraftig. (M. Burrows, Cambridge University).

Styltfluerne bidrager til sommerens dans ved åen. Det er dværgenes dans. Sammenlignet med pragtnymfernes forestilling, der udspillede sig omkring mig, kunne det ud som styltflue i tranedans (fig. 5.65). Nok er styltfluen lille, 4-5 mm, men den står de ikke tilbage for pragtnymfen i dens kamp mod rivaler, tværtimod. Hannen hos den art (*Pocilobethrus nobilitatus*), jeg så i Flynder Å, har hvide vingespids. De viftede hidsgit med dem foran andre hanner, både på vandet og på planterne, og det kom også til hidsgige luftkampe. Mens sad hunnerne og så på. Når en han havde optrådt, og det var tid til at nærme sig en ventende hun, landede den et par cm foran hende og begyndte igen at vifte med de hvide vingespids. Jeg nåede dog ikke at se, om hannen havde heldet med sig. Bedst som skuespillet var i gang, kom skyerne. Solen forsvandt, og det gjorde styltfluerne også. De er, ligesom pragtnymferne, solskindsdyr.

Bagefter kom jeg til at tænke over, hvor farligt et liv, de lever. Det mindste fejltrin, og vingerne hænger uhjælpeligt fast i vandhinden. Hvordan slipper de vandhinden, hvordan kommer de i luften uden at de mindste vindpust lægger dem ned på vandhinden? Mon de meget lange ben havde noget med det at gøre (fig. 5.66). De mindede lidt om græshopper, om end meget små.